

CHAKANA BANK XIZMATLARIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

*Ilmiy rahbar: **Sotvoldiyev Alisher Abdumuxtarovich,***

Kattaboyeva Mubinaxon Jabor qizi

Andijon davlat texnika instituti

“Bank ishi va audit” yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Chakana bank xizmatlari zamonaviy moliya tizimining eng muhim segmentlaridan biri bo‘lib, u jismoniy shaxslar va kichik mijozlarga yo‘naltirilgan bank mahsulotlari va xizmatlarini o‘z ichiga oladi. Bu xizmatlarga bank kartalari, depozitlar, iste‘mol kreditlari, mobil banking, internet banking va elektron to‘lov tizimlari kiradi. Jahon banki ma‘lumotlariga ko‘ra [1], rivojlanayotgan davlatlarda chakana bank xizmatlari bank daromadlarining o‘rtacha 40–50 foizini tashkil etadi. O‘zbekistonda esa bank tizimi transformatsiyasi natijasida ushbu segment ulushi 45 foizdan ortiq darajaga yetgan.

Chakana bank xizmatlariga ta‘sir etuvchi eng muhim omillardan biri moliyaviy inklyuziya darajasidir. Moliyaviy inklyuziya aholining bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatini bildiradi. Jahon banki hisobotlariga ko‘ra [2], 2024-yilga kelib rivojlanayotgan mamlakatlarda bank hisobiga ega aholining ulushi 40 foizdan oshgan. O‘zbekistonda esa bank kartalaridan foydalanuvchilar ulushi 2021-yildagi 57 foizdan 2025-yilga kelib 85 foizgacha oshgan. Bu holat chakana bank xizmatlariga talabning keskin oshishiga olib kelgan.

Ikkinchi muhim omil raqamli transformatsiya va texnologik rivojlanishdir. Bank tizimining raqamlashtirilishi xizmatlar tezligi, shaffofligi va qulayligini oshiradi. O‘zbekistonda mobil banking orqali amalga oshirilgan operatsiyalar hajmi so‘nggi yillarda 30 foizdan ortiq o‘shish ko‘rsatgan. Bu esa mijozlarning an‘anaviy bank filiallaridan raqamli xizmatlarga o‘tishini tezlashtirmoqda. Internet banking, mobil ilovalar va QR-to‘lov tizimlari chakana bank xizmatlarining asosiy drayveriga aylangan.

Bank tizimining tuzilishi ham chakana bank xizmatlariga sezilarli ta‘sir

ko'rsatadi. O'zbekistonda bank aktivlarining 70 foizdan ortig'i davlat banklari ulushiga to'g'ri keladi [3]. Jahon banki tahlillariga ko'ra, bunday yuqori davlat ulushi raqobatni cheklaydi va innovatsion xizmatlar rivojlanishini sekinlashtiradi. Natijada xizmatlar sifati va mahsulot xilma-xilligi ham yetarli darajada rivojlanmasligi mumkin.

Chakana bank xizmatlariga ta'sir etuvchi yana bir muhim omil kredit portfeli sifati va risk darajasidir. Fitch Ratings ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekiston bank sektorida muammoli kreditlar ulushi 10 foizdan yuqori darajada saqlanib qolmoqda. Shu bilan birga, chakana kreditlar umumiy kredit portfelining 30–35 foizini tashkil etadi. Kreditlarning tez o'sishi banklar uchun risklarni ham oshiradi va kredit siyosatini yanada ehtiyotkor qilishga majbur etadi.

To'lov infratuzilmasi ham chakana bank xizmatlariga kuchli ta'sir ko'rsatadi. O'zbekistonda bank kartalaridan foydalanish darajasi 2025-yilga kelib 85 foizga yetgan, naqd pulsiz to'lovlar keskin oshgan. Aholining 90 foizdan ortig'i bank kartalari orqali to'lovlarni amalga oshirmoqda. Bu esa POS-terminal, mobil to'lov va elektron hamyon xizmatlarining tez rivojlanishiga olib kelmoqda.

Aholining moliyaviy savodxonligi ham muhim ijtimoiy omildir. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, 2018-yilda O'zbekistonda aholining 97 foizdan ortig'i pulni uyda saqlashni afzal ko'rgan, 2025-yilga kelib esa bu ko'rsatkich 92 foizgacha kamaygan. Bu esa bank tizimiga ishonch ortib borayotganini ko'rsatadi. Bank hisob raqamlaridan foydalanish darajasi ham asta-sekin oshib bormoqda.

Monetar siyosat va davlat tartibga solish ham chakana bank xizmatlariga bevosita ta'sir qiladi. Markaziy bank tomonidan olib borilayotgan pul-kredit siyosati kredit foiz stavkalari, inflyatsiya va likvidlik darajasini belgilaydi. O'zbekistonda 2030-yilgacha naqd pulsiz to'lovlar ulushini 75 foizga yetkazish strategiyasi belgilangan. Bu esa chakana bank xizmatlarining yanada kengayishini ta'minlaydi. Shuningdek, fintech kompaniyalarining rivojlanishi bank sektorida yangi raqobat muhitini shakllantirmoqda. Elektron hamyonlar, mobil ilovalar va onlayn to'lov platformalari banklarning an'anaviy xizmatlariga kuchli raqobatchi bo'lib bormoqda. Bu esa banklarni innovatsiyalarni tezlashtirishga va mijozlarga

yanada qulay xizmatlar taklif qilishga majbur qilmoqda.

Chakana bank xizmatlariga ta'sir etuvchi omillar tarkibiga yana bir muhim yo'nalish sifatida makroiqtisodiy barqarorlikni ham kiritish mumkin. Inflyatsiya darajasi, milliy valyuta kursining o'zgarishi hamda iqtisodiy o'sish sur'atlari bank xizmatlariga bevosita ta'sir qiladi. Masalan, O'zbekistonda so'nggi yillarda inflyatsiya darajasi 8–11 foiz oralig'ida saqlanib kelmoqda [4]. Bu esa kredit foiz stavkalari va depozit shartlariga ta'sir qilib, mijozlarning bank mahsulotlariga bo'lgan talabini o'zgartiradi. Shuningdek, raqamli xavfsizlik va kiberxavflar ham chakana bank xizmatlarining rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Mobil banking va internet to'lovlar kengaygani sari firibgarlik va ma'lumotlar o'g'irlanishi xavfi ham ortmoqda. Jahon banki va xalqaro moliyaviy tashkilotlar ma'lumotlariga ko'ra, raqamli bank tizimlarida kiberxavf darajasi so'nggi 5 yilda 2 barobarga oshgan. Bundan tashqari, demografik omillar ham muhim rol o'ynaydi. Aholining yosh tarkibi, urbanizatsiya darajasi va daromadlar o'sishi bank xizmatlariga talabni belgilaydi. Yoshlar orasida mobil bankingdan foydalanish darajasi 70 foizdan yuqori bo'lib, bu segmentning kelajakda asosiy mijozlar guruhiga aylanishini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, chakana bank xizmatlariga ta'sir etuvchi omillar iqtisodiy, texnologik, institutsional va ijtimoiy jihatlarni o'z ichiga oladi. Raqamli transformatsiya, moliyaviy inklyuziya, kredit risklari, bank tizimi tuzilishi va to'lov infratuzilmasi ushbu sohaning rivojlanishida asosiy rol o'ynaydi. Raqamlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda chakana bank xizmatlari tez sur'atlarda rivojlanmoqda, ammo raqobatni kuchaytirish, moliyaviy savodxonlikni oshirish va risklarni samarali boshqarish kelajakdagi barqaror rivojlanish uchun muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. World Bank (2025). Financial Inclusion and Digital Financial Services in Uzbekistan. <https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan>

2. World Bank (2024). Financial Sector Overview and Banking Transformation Reports. <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion>
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2024–2025). Pul-kredit siyosati va bank sektori statistikasi. <https://cbu.uz>
4. UzDaily (2025). Financial Inclusion in Uzbekistan: Trends and Key Directions. <https://www.uzdaily.uz/en/financial-inclusion-in-uzbekistan-trends-and-key-directions/>